

Ecologisch beheer van watergangen gaat over de wereld boven en onder water. Die vragen elk om een aangepast beheer.

foto Jelger Herder

fotos Anthonie Stip

Ook in agrarisch gebied is er veel potentie voor ecologisch beheer van watergangen. Op deze foto een ecologisch beheerde watergang met moerasrolklaver.

Snoek en kleine watersalamander gedijen bij een gevarieerde begroeiing in de watergang.

fotos Janus Verheek, Saarlage

Watergangen ecologisch beheren: hoe doe je dat?

Een van de grote opgaven in het waterbeheer is biodiversiteitsherstel. De overgangszone van water naar land is voor talloze planten en dieren een belangrijk leefgebied. Toch worden veel watergangen nog steeds beheerd volgens het principe van 'strak, kort en netjes'. En dat is een ramp voor flora en fauna. Hoe wordt het beheer van watergangen ecologisch? Een keurmerk kan uitkomst bieden.

tekst Anthonie Stip (De Vlinderstichting)

> Nederland is rijk bedeed met watergangen: 330.000 kilometer sloten en 6500 kilometer vaarten en kanalen. Het beheer en onderhoud – deels door overheden en deels door landeigenaren – is

erop gericht Nederland te voorzien van niet te veel en niet te weinig oppervlaktewater, en als het even kan van goede waterkwaliteit. Ondertussen zijn voor veel watergangen de waterkwaliteitsdoelen van de Europese Kaderrichtlijn Water voor 2027 nog niet in zicht. Een belangrijke oorzaak is dat talloze watergangen onder handen zijn genomen tijdens de grote verbouwing van het Nederlandse landschap, die rond 1870 begon en na 1945 in een stroomversnelling kwam. De afmetingen oftewel de dimensionering richtte zich primair op zo veel mogelijk waterafvoer in een zo kort mogelijke tijd. Het resultaat was rechte watergangen met een strak doorstroomprofiel, dat een intensief, veelal jaarlijks terugkerend beheer vereist en weinig ruimte laat voor biodiversiteit. Inmiddels zijn de tijden veranderd. Een goede omgang vinden met klimaatverandering is een grote maatschappelijke opgave die ook weer slag heeft op het waterbeheer. Na vier droge zomers in vijf jaar tijd is water vasthouden voor droge tijden een urgent doel geworden. Tegelijkertijd

zorgen hoosbuien in alle jaargetijden voor grotere piekafvoeren van regenwater, met een bijbehorende druk op het watersysteem. Ook het voortschrijdende verlies aan biodiversiteit, zowel op land als in het water, is een uitdaging in het waterbeheer. Het is verleidelijk om voor deze en andere opgaven te focussen op nieuw beleid. Hoewel dat noodzakelijk kan zijn, ligt een deel van de oplossing voor het oprapen. En wel met een nieuwe kijk op watergangen en een ander ecologisch beheer. Het wordt tijd om ook watergangen te zien als een belangrijke habitat voor talloze planten- en diersoorten. Dit artikel legt de focus op beheer van watergangen door waterschappen en gemeenten, maar de ecologische beheerprincipes gelden ook voor agrarisch slootbeheer.

Balanceeract

Ecologisch beheer van watergangen is een balanceeract tussen veiligheid, economie en natuur. Bij veiligheid draait het uiteraard om het aan- en afvoeren van water, waardoor Nederland bewoon-

baar blijft in natte én droge tijden en natuur, landbouw en industrie van voldoende water worden voorzien. Volledig begroeide, smalle watergangen voeren water langzamer af, wat in neerslagrijke perioden tot overlast kan leiden. Maar er is meer: veiligheid gaat ook over het veilig uitvoeren van de onderhoudswerkzaamheden langs of in een watergang. Soms moeten trekkers over smalle, reliëfrijke schouwpaden rijden om te kunnen maaien. Het is essentieel dat het werk veilig uitgevoerd kan worden en dat machines niet wegzakken. Daarnaast speelt uitvoerbaarheid van de onderhoudswerkzaamheden een rol en daarmee ook de kosten: een waterschap heeft vaak duizenden kilometers watergang in onderhoud. Mocht vanwege ecologisch beheer de werksnelheid per machine drastisch dalen of het aantal werkgangen toenemen, dan kan dat financiële consequenties hebben. Toch zijn dit geen redenen om ecologisch beheer af te serveren. In veel watergangen is het goed mogelijk om

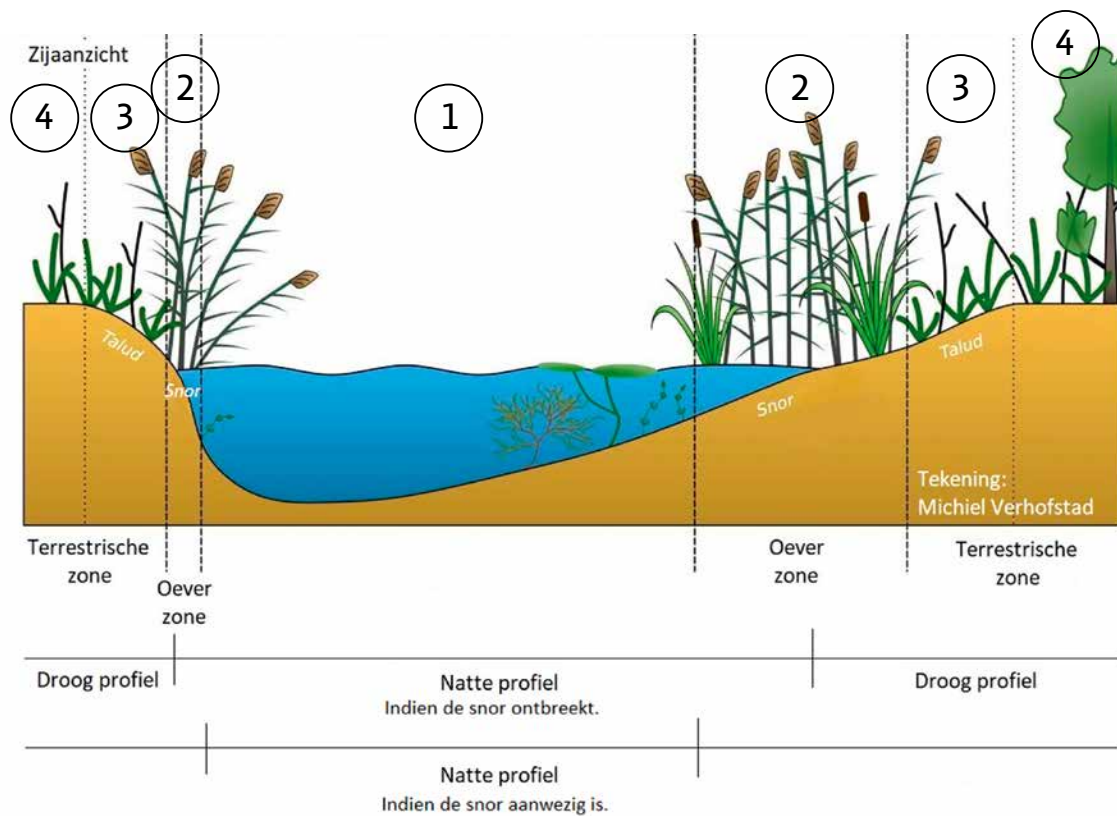
zonder veel meerkosten en met inachtneming van de veiligheid de teugels van 'strak, kort en netjes' te laten vieren en natuurlijke processen meer de ruimte te geven.

Ecologisch beheer

Bij sommige waterschappen is ecologisch(er) beheer van watergangen al een thema. Waterschap Hunze en Aa's heeft sinds 2012 stapsgewijs een natuurlijker beheer doorgevoerd op 2500 van de 3000 kilometer watergangen. Andere waterschappen zijn er recent ook mee begonnen. Om te voorkomen dat elk waterschap het wiel van ecologisch beheer opnieuw uitvindt, hebben De Vlinderstichting en Groenkeur een nieuwe standaard ontwikkeld voor ecologisch beheer van watergangen: Kleurkeur Blauw. Bij aanbestedingen voor beheer en onderhoud van watergangen kunnen opdrachtgevers zoals waterschappen en gemeenten deze standaard als vereiste gaan stellen aan aannemers en groenbedrijven.

De watergang als habitat

Hoeveel planten- en diersoorten er op de overgang van water naar land leven is voorsnog niet bekend, maar duidelijk is wel dat het om honderden soorten gaat. Zo is een droog, zonbeschenen talud de nesthabitat voor bepaalde bijensoorten. De hier bloeiende planten zijn voedsel voor allerlei bestuivende insecten. Een moeraszone biedt een groeiplek aan planten als lisdodde, grote egelskop en pijlkruid, die daarmee bijvoorbeeld de uitsluiphabitat vormen van libellensoorten die als larve onder water leven. De moeraszone wordt ook wel de snor of de baard van een watergang genoemd. In het natte profiel, het watervoerende deel van de watergang, komen veel vissoorten en drijvende en ondergedoken waterplanten voor. In riet, een algemene 'begeleider' van watergangen, nestelen tal van vogelsoorten, van rietzangers en kleine karekieten tot eenden en meerkoeten. Stevige rietkragen breken de wind in een open landschap en creëren een windluwe, warmere microhabitat voor talloze andere organismen.

Figuur 1. De vier bouwstenen voor ecologisch beheer van watergangen.

Bouwstenen

Voor het ecologisch beheer van een watergang is van een one size fits all-benadering geen sprake. Kleurkeur Blauw bestaat daardoor uit vier bouwstenen (figuur 1): 1. het watervoerende deel ofwel natte profiel, 2. de met moerasplanten begroeide overgangszone van water naar land ofwel de snor, 3. de overgang van het vlakke land naar het water; het talud en 4. eventueel een schouwpad aan één of beide zijden; een werkp pad waarvan werkzaamheden kunnen plaatsvinden. De bouwsteen schouwpad is optioneel. Opdrachtgevers kunnen zelf hiervoor kiezen, ook op het niveau van watergangen. Alleen watergangen tot een breedte van 8 meter vallen binnen Kleurkeur Blauw. Bredere watergangen niet, maar ook die kunnen desgewenst volgens de ecologische principes van Kleurkeur Blauw beheerd worden, al spelen daar soms andere afwegingen en belangen zoals waterafvoer de boventoon. Hetzelfde geldt voor watergangen in beheer bij agrariërs. Die vallen eveneens niet onder Kleurkeur, maar natuurlijk zijn ook hier de ecologische principes te hanteren.

Doen, leren, beter doen

De mensen op de maaiboot of op de trekker kunnen het verschil maken in ecologisch beheer. Daarom is in Kleurkeur Blauw een vakbekwaamheidseis opgenomen. Die houdt in dat alle betrokkenen, zowel in de voorbereiding als in de uitvoering van het werk, een cursus Kleurkeur Blauw hebben gevolgd en voor het examen zijn geslaagd. In de cursus wordt ingegaan op de unieke flora en fauna in watergangen en hoe daar in de planvorming en uitvoering rekening mee is te houden. Deelnemers leren door een ecologische bril naar hun eigen werk te kijken. Geslaagden krijgen een persoonscertificaat dat vijf jaar geldig is, en dat een bedrijf nodig heeft om een Kleurkeur Blauw-certificaat te verwerven. Een aannemer die een certificaat aanvraagt wordt ge-audit door een onafhankelijke certificerende instelling. Wanneer een bedrijf daarvoor slaagt, verstrekt Groenkeur het Kleurkeur Blauw-certificaat. Om het certificaat te behouden moet een aannemer zich jaarlijks laten auditen. Hiermee is kwaliteitsverbetering op bedrijfsniveau continu onder de aandacht. Jaarlijks worden de ecologische effecten gemonitord om het beheer te volgen en waar nodig bij te sturen. De twee monitoringmethoden die toegepast kunnen worden, zijn de recent ontwikkelde oeverindex (een vegetatie-opname waarvan

de resultaten in verschillende parameters worden uitgedrukt) en vegetatie-opnamen volgens de Kaderrichtlijn Watermethodiek. De protocollen staan respectievelijk op floron.nl/nectarindex en op kleurkeur.com. Door de jaarlijkse evaluatie van het beheerplan en de monitoring ontstaat een cyclus van uitvoeren en evalueren waarbij kwaliteitsverbetering continu onder de aandacht van de opdrachtgever en de aannemer blijft. Het Kleurkeur-certificaat brengt uiteraard kosten met zich mee. Denk aan kosten voor certificering, opleiding van personeel, monitoring en toetsing van machines. Hoe deze kosten uitvallen, verschilt per bedrijf, omdat elk bedrijf specifieke omstandigheden kent. De kosten liggen in de orde van grootte van duizenden euro's, deels eenmalig en deels terugkerend. Deze investeringen kunnen echter leiden tot kwalitatief goed ecologisch beheer en uiteindelijk een biodiverser, leefbaarder landschap.

Biodiversiteitsherstel

Met een ecologische kijk op het beheer en het onderhoud kunnen watergangen substantieel bijdragen aan het herstel van flora en fauna. Kleurkeur Blauw kan daarbij een nuttig instrument zijn. Voor aannemers en groenbedrijven is het een manier om hun vakmanschap en ecologische kwaliteit te tonen. Opdrachtgevers zoals waterschap-

Habitatbenadering

De inhoudelijke eisen van Kleurkeur zijn het resultaat van een zoektocht naar maatregelen die ervoor zorgen dat op grote schaal wordt voldaan aan de habitateisen van veel planten en dieren, zonder mee te nemen of een soort al dan niet wettelijk beschermd is. Deze zogenaamde habitatbenadering doet recht aan de ecologische complexiteit van watergangen en is gericht op gunstige condities voor de instandhouding van populaties. Beschermde soorten worden bij Kleurkeur Blauw nog steeds beschermd, maar onbeschermden soorten zijn niet langer vogelvrij.

pen en gemeenten kunnen met het instrument hun beleidsambities vertalen naar daadwerkelijke verbeteringen en bij aanbestedingen voor het beheer van watergangen Kleurkeur-gecertificeerde bedrijven als voorwaarde stellen. Gebeurt dit op grote schaal, dan ontstaan er kansen voor herstel van biodiversiteit. Het enige wat moet gebeuren is beter ons best doen. En dat is niet zo moeilijk.<

anthonie.stip@vlinderstichting.nl

In 2019 hebben De Vlinderstichting en Groenkeur onder de naam Kleurkeur een standaard voor ecologisch beheer van bermen en groenstroken ontwikkeld. Nu sinds 1 september het keurmerk is uitgebreid met ecologisch beheer van watergangen, Kleurkeur Blauw, heeft de standaard voor bermen en groenstroken de naam Kleurkeur Groen gekregen. Voor de hele groenblauwe dooradering biedt Kleurkeur daarmee een nieuwe norm voor ecologisch beheer. Een aannemer kan ervoor kiezen om zich te certificeren voor Kleurkeur Groen, Kleurkeur Blauw of allebei. Bij de ontwikkeling van Kleurkeur Blauw zijn diverse waterschappen, een gemeente, Sportvisserij Nederland, RAVON en FLORON betrokken geweest.

Uitgangspunten voor ecologisch beheer

Kleurkeur Blauw heeft een aantal uitgangspunten. We beogen de biodiversiteit te stimuleren, met oog voor veiligheid en economie. Het beheer biedt ruimte voor maatwerk en gaat uit van de habitatbenadering (kader Habitatbenadering). Allereerst wordt er bij een Kleurkeurproject een beheerplan opgesteld, waarin de opdrachtgever en opdrachtnemer onderling afspraken vastleggen over de uitvoering van het beheer. Het is de taak van de opdrachtgever om zo volledig mogelijk alle relevante informatie aan te dragen, bijvoorbeeld over de ecologische uitgangssituatie en de

doelstellingen voor een bepaald watersysteem, zodat de opdrachtnemer op basis daarvan een gericht beheerplan kan schrijven. Het betrekken van een ecooloog bij de opstelling van het plan is verplicht. Verder wordt het beheerplan jaarlijks met de opdrachtgever geëvalueerd. Een belangrijke pijler van ecologisch beheer is gefaseerd maaien. Dat houdt in dat het maaien van het talud, de snor en het natte profiel zowel in ruimte als in tijd in fasen gebeurt (kader Bouwstenen). Bij een maaibeurt onder Kleurkeur dient in de snor en op het talud 15 tot 50 procent van het areaal ongemaaid te blijven, waarbij de afstand tussen de overstaande delen maximaal 500 meter is. Dit voorkomt dat talloze diersoorten, zoals sommige onderwaterfauna, grootschalig beheer niet overleven. Zeker in de snor die een schuilplaats is voor vissen en een uitsluiting voor libellenlarven. Op het talud leeft 'bovenwaterfauna' als wilde bijen, zweefvliegen en vlinders waarvoor gefaseerd beheer cruciaal is. In het natte profiel van de watergang wordt waar het kan gefaseerd gemaaid en blijft bij een maaibeurt 10 à 25 procent ongemaaid.

Andere eisen

Kleurkeur Blauw stelt ook eisen aan de inzet van machines, de maaiahogte en het afvoeren van het maaisel om zo min mogelijk schade toe te bren-

gen aan de biodiversiteit. De maaiahogte op land is tussen de 5 en 15 centimeter boven het maaiveld, onder water wordt er 5 tot 10 centimeter boven de waterbodem gewerkt. Er mag maximaal twee keer per jaar worden gemaaid of geschoond, bij overgangsbeheer driemaal per jaar. Maaisel – ook uit de watergang – wordt altijd binnen vijf kalenderdagen afgevoerd. Dit voorkomt ophoping van voedingsstoffen. Alleen op plekken waar dat echt niet anders kan, mag maaisel lokaal op hopen verwerkt worden. Belangrijk zijn de nieuwe eisen voor de ecologische prestaties van maaimachines. Maaimachines voor taluds en schouwpaden moeten getoetst zijn volgens het 'Toetsingskader beoordeling nieuwe maaimachines' van De Vlinderstichting en Groenkeur. Geschikte machines laten gemiddeld tenminste 70 procent van de insectenmodellen (staafjes bijenwas) onbeschadigd. Voert de machine het maaisel in dezelfde werkgang af dan moet de gemiddelde hoeveelheid onbeschadigde insectenmodellen tenminste 50 procent zijn. Voor machines die de (onder)watervegetatie maaien geldt, dat minimaal 75 procent van de vissen en andere onderwaterfauna uit de machine moet kunnen ontsnappen. Ecologisch baggeren is onder Kleurkeur Blauw optioneel. Hiervoor zijn wel richtlijnen opgesteld waarbij opdrachtgevers bovendien ruimte krijgen voor maatwerk.

Kies daar waar kan voor ecologisch baggeren.

foto: Henri de Vries